

максимізація корпоративних фінансових результатів, тоді як другої – частіше мінімізація логістичних витрат власників (членів) кооперативу.

У виробничому сільськогосподарському кооперативі заготівельна логістика пов'язана як із зовнішніми джерелами, так із внутрішніми. Обслуговуючі бізнес-процеси агровиробничого кооперативу так само можуть бути представлені як внутрішньою, так і зовнішньою логістикою.

Внутрішня логістика як кооперативних, так і корпоративних підприємств АПК може бути орієнтована на обслуговування як виключно власних потокових процесів, так і в поєднанні з цим, додаткове використання частини логістичних потужностей організації на стороні.

Зовнішня логістика корпоративних утворень агробізнесу, на відміну від кооперативних, крім агрологістичного субконтрактингу та стратегічного партнерства по окремих логістичних функціях, може включати і комплексний агрологістичний сервіс, управління ланцюгом постачання агропродукції та електронну агрологістику.

Література

1. Крикавський Є.В. Логістика. Основи теорії : [підручник] / Крикавський Є.В. – Львів : НУ „Львівська політехніка”; „Інтелект-Захід”, 2004. – 416 с.
2. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9
3. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / Зіновчук В.В. – К. : Логос, 1996. – 224 с.
4. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація: словник-довідник / за заг. ред. Р.Я. Корінця, М.П. Гриценка, М.Й. Маліка. – Львів : НВФ «Українські технології», 2010. – 160 с.
5. Проблеми формування оптимальних регіональних логістичних систем підприємств АПК [Електронний ресурс] / О.В. Корнієцький. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/177/knp177_1519.pdf
6. Косарева Т.В. Аграрна логістика: сутність і багатоаспектність / Т.В. Косарева // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 37–43
7. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>
8. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=469%2F97-%E2%F0>
9. З'ясування змісту корпоративних відносин як передумови вирішення корпоративних спорів [Електронний ресурс] / І. Спасибо-Фатєєва. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=103>
10. Кооперативи дозволять економічно вижити господарствам [Електронний ресурс] / Г. Новіков. – Режим доступу : <http://www.agrokraina.com.ua/agropolicy/172-gennadij-novikov-kooperativi-dozvolyat-ekonomichno-vizhiti-gospodarstvam.html>

Надійшла 06.12.2011; рецензент: д. е. н. Васильєва Н. К.

УДК 338.439

О. С. ЄПШЕВ

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

РОЗВИТОК ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті висвітлено шлях реформування земельних відносин в Україні з часів незалежності, розглянуто існуючі форми власності та види господарювання, запропоновано можливості підвищення ефективності та оптимізації функціонування підприємств аграрного сектору.

The article describes the ways of land relations reformation in Ukraine since its independence, pictures the existing forms of ownership and types of business, suggests the opportunities to raise efficiency and optimize operational activities of enterprises in agricultural sector.

Ключові слова: форми господарювання, ефективність, оптимізація, земельні відносини, власність, реформа.

Постановка проблеми. Відомо, що ніяке суспільство не зможе функціонувати нормально, якщо не матиме високорозвиненого аграрного сектора і достатньої кількості продовольства для забезпечення потреб населення. Рівень економічного розвитку країни певною мірою визначається формами власності на засоби виробництва та виготовлену продукцію, а відповідно і формами господарювання. В Україні сформована і функціонує аграрна економіка ринкового типу, яка охоплює різні організаційно-правові форми підприємств. Незважаючи на наявність ґрунтовних наукових досліджень аграрних відносин серед вітчизняних та зарубіжних науковців, залишається ще багато спірних або невирішених проблем. Зміни, які відбуваються в

процесі реформування земельних відносин потребують подальшого дослідження особливостей розвитку різних форм господарювання та пошуку шляхів підвищення ефективності та оптимізації їх функціонування.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичні аспекти розвитку форм господарювання та земельної власності висвітлено в наукових дослідженнях В.Г. Андрійчука, В.Я. Месель-Веселяка [2, 3, 5], О.М. Онищенко, П.Т. Саблука [3,5], П.С. Березівського, М.М. Федорова [3,5] та ін. Але дискусії з цього питання не припиняються, що засвідчує про невирішеність теоретично-методологічних питань з приводу деяких аспектів розвитку та функціонування організаційно-правових форм господарювання.

Метою статті є дослідження та аналіз економічного змісту існуючих організаційно правових форм господарювання, розкриття шляху їх становлення в умовах перехідної економіки України, а також наукове обґрунтування можливостей підвищення ефективності їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Підвалинами будь-якого економічного механізму виступає форма власності на засоби виробництва. Історія розвитку суспільства, формування, розвиток, трансформація і зникнення певних соціально-економічних формацій, починаючи від первіснообщинного ладу і закінчуючи соціалістичним, підтверджує логіку такого твердження.

Сільське господарство є найважливішою галуззю народного господарства, що забезпечує життя більшості населення планети. Так, наприкінці ХХ ст. з 6 млрд населення земної кулі у слаборозвинутих країнах голодує майже 1 млрд осіб. Проблема нормального забезпечення продуктами актуальна для сотень мільйонів населення в різних регіонах нашої планети, навіть в Україні. Сільське господарство є також важливою сировинною базою для харчової та легкої промисловості.

У сільському господарстві постійно розвиваються продуктивні сили та відносини економічної власності. Жодна галузь народного господарства не залежить такою мірою від природно-кліматичних умов, як сільське господарство. Це зумовлено, насамперед, використанням землі як специфічного, значною мірою невідтворюваного засобу виробництва, її родючістю, місцерозташуванням. Крім того, земля за раціонального використання не втрачає своїх корисних властивостей, може поліпшуватися, а її цінність постійно зростати. Зокрема, потенціал українських чорноземів використовується приблизно на 1/4. У сільському господарстві виробництво продукції рослинництва і тваринництва пов'язано з дією природних та біологічних законів. Так, терміни зростання й визрівання рослин і тварин незначною мірою піддаються регулюванню. Такі особливості вирощування сільськогосподарської продукції зумовлюють і ритм роботи підприємств переробної промисловості, які перевозять та переробляють цю продукцію. Специфічний характер землі як знаряддя праці також полягає у тому, що вона водночас є й предметом праці [1].

Розвиток ринкових відносин в системі відтворення земельних ресурсів у сільськогосподарському секторі веде до поширення різноманіття форм господарювання. Поряд із державною, комунальною в аграрному секторі швидкого розвитку зазнала приватна форма землеволодіння.

Ринкова трансформація аграрного сектору в Україні спиралася на зміни відносин власності, що найшли відображення в низці законів. З організаційної точки зору реформування аграрного сектора в Україні розпочалося у 1990 році з прийняттям постанови Верховної Ради «Про земельну реформу» 18.12.1990 р., завданням якої був перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання й охорони земель [2, с. 3].

Значна роль відводилася розвитку фермерських господарств. Для забезпечення їх землею було внесено пропозиції щодо безплатної передачі їм у власність земельних ділянок у розмірі, як і для кожного члена колективного господарства чи радгоспу, а решту землі надавати в довічне успадковане володіння або оренду [3].

Далі 20.12.1991 р. Законом України «Про селянське (фермерське) господарство» була врегульована категорія приватної власності на землю та 30.01.1992 р. Законом «Про форми власності на землю» запроваджено колективну і приватну форми власності на землю.

Подальший розвиток знайшов своє відображення у земельних Кодексах України від 13 березня 1992 та 25 жовтня 2001 років, в яких проголошується, що громадяни України набувають права власності на земельні ділянки на підставі [4]:

- а) придбання за договором купівлі-продажу, дарування, обміну, іншими цивільно-правовими угодами;
- б) безоплатної передачі із земель державної та комунальної власності;
- в) приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування;
- г) прийняття спадщини;
- д) виділення в натурі їм земельної частки (паю).

Згідно з перехідними положеннями Земельного кодексу України власники земель сільськогосподарського призначення (громадяни та юридичні особи), які передані їм для ведення фермерського господарства та іншого товарного сільськогосподарського виробництва в тому числі земельні частки (паї), не мають права до 1 січня 2012 року їх продавати або іншим способом відчужувати, крім міни, передачу в спадщину та при вилученні земель для суспільних потреб.

Приватизація земель була започаткована Декретом Кабінету Міністрів України «Про приватизацію земельних ділянок» 26.12.1992 р. Ідеологія та програма реформування аграрного сектору були розроблені та схвалені у доповіді Президента України «Про основні засади економічної та соціальної політики – Розділ «Аграрна політика» (18.10.1994 р.), здійснення визначеної аграрної політики передбачалося відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» (10.11.1994 р.).

У 1995–1996 рр. здійснено паювання земель відповідно до Указу президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» (8.08.1995 р.). У результаті землі колишніх колгоспів, радгоспів міжгосподарських підприємств перейшли у власність їхніх працівників і пенсіонерів з їх числа.

Проте склалася ситуація, за якої колишні господарські структури в ринкових умовах працювали неефективно, а нових форм господарювання ще не було створено. Необхідно було об'єднати розпайовані землі в межах господарських структур ринкового типу, до яких законодавець відніс акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, повне і командитне товариства, приватні та колективні підприємства. Було визначено, що формування нових господарських структур ринкового типу найбільш раціонально здійснювати на основі не тільки оренди земельних ділянок, а й земельних часток (паїв) у поєднанні з колективними формами організації праці, що вимагало законодавчого врегулювання [5, с. 4–5]. Ця проблема була вирішена за допомогою Указу «Про оренду землі» від 23.04.1997 р., але прийнятим Законом України «Про оренду землі» 6.10.1998 р. ця норма не була передбачена, чим було призупинено створення раціональних структур, а сільське господарство зменшувало обсяги виробництва продукції [3, с. 5]. Проблема ця була вирішена завдяки Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» 3.12.1999 р., яким було зобов'язано реформувати протягом грудня 1999 р. – квітня 2000 р. колективні сільськогосподарські підприємства на засадах приватної власності на землю та майно. 7 липня 2011 року за допомогою Закону про Державний земельний кадастр було конкретизовано правові, економічні та організаційні засади діяльності у сфері Державного земельного кадастру, що безумовно наблизило ще на один крок до ринкової економіки.

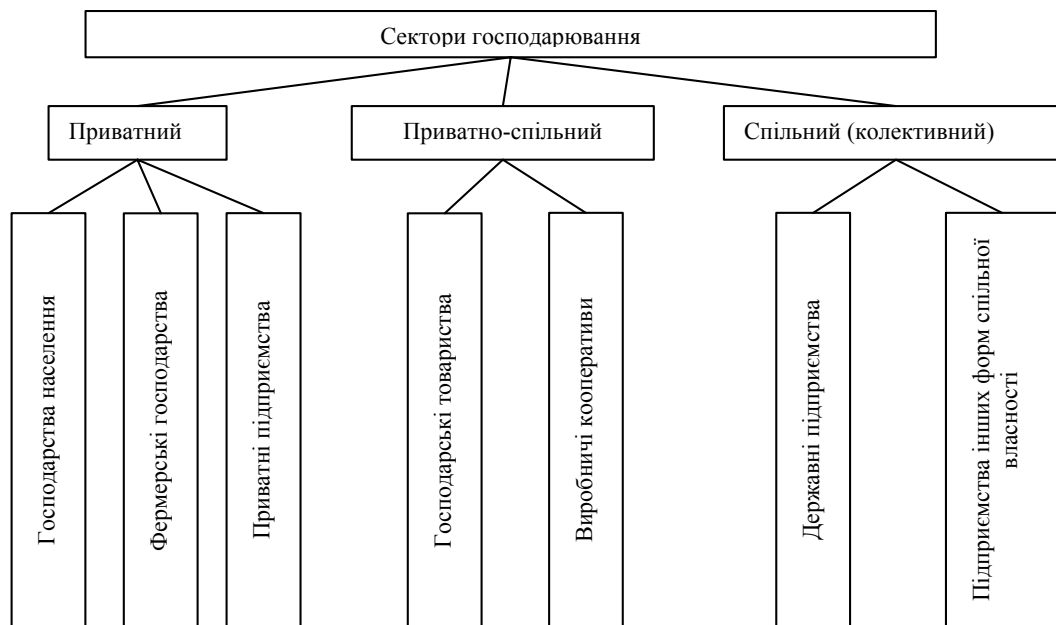

Рис. 1. Схема форм господарювання в аграрному секторі економіки України [6]

Таким чином, від початку проведення аграрної реформи в Україні пройшло біля двох десятиліть. У ході реформи роздержавлено та розпайовано сільськогосподарські землі, запроваджено приватну власність на землю, на базі КСП і радгоспів сформована багатоманітна структура організаційно-правових форм господарювання (показано на рис. 1). Наведена схема свідчить про зміну старих та появи нових форм господарювання за роки реформування аграрного сектору економіки України. Сільськогосподарські виробничі кооперативи, на відміну від колгоспів, функціонують на засадах об'єднаної приватної власності. Приватний сектор підсобних господарств населення включає аграрні домогосподарства в сільській і міській місцевості, а також їх різновид – особисті селянські господарства. Цей сектор доповнився фермерськими господарствами і приватними підприємствами [6, с. 8].

Кількісний аспект організаційно-правових форм господарювання станом на 1 липня 2009 року представлений у таблиці 1. Як бачимо, перше місце належить приватному сектору, який охоплював 42,1 тис.

фермерських господарств (або 73,7 % до загальної кількості сільськогосподарських підприємств), 4,4 тис. приватних підприємств (відповідно – 7,6 %). Особистих селянських господарств в Україні нараховувалося 4,6 млн одиниць [7, с. 65].

Таблиця 1

Кількість діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві, 2009 р. [7, с. 51]

Господарські формування	Тис. одиниць	У % до загальної кількості
Господарські товариства	7,8	13,7
Приватні підприємства	4,4	7,6
Виробничі кооперативи	1	1,7
Фермерські господарства	42,1	73,7
Державні підприємства	0,3	0,6
Підприємства інших форм господарювання	1,5	2,7
Усього	57,1	100

Показники валової продукції аграрного сектору економіки за категоріями господарств представлені в таблиці 2. Як бачимо виробництво сільськогосподарської продукції за часи реформ зменшилися 46,6 %, але після їх проведення аграрний сектор почав нарощувати свої потужності та давати позитивні результати, причому частка від загальної кількості валової продукції були притаманна господарствам населення, тобто малому та середньому бізнесу.

Таблиця 2

Валова продукція сільського господарства за категоріями господарств у порівняльних цінах 2005 року [7, с. 44]

Роки	Валова продукція всього		З неї					
			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	млрд грн.	% до 1990 р.	млрд грн.	% до 1990 р.	% до загальної кількості	млрд грн.	% до 1990 р.	% до загальної кількості
1990	145,9	100	101,3	100	69,4	44,6	100	30,6
1995	94,8	65,0	48,6	48,0	51,3	46,2	103,6	48,7
2000	77,9	53,4	26,5	26,2	34,0	51,4	115,2	66,0
2005	92,6	63,5	33,8	33,4	36,5	58,8	131,8	63,5
2006	94,9	65,0	37	36,5	39,0	57,9	129,8	61,0
2007	88,8	60,9	35,5	35,0	40,0	53,3	119,5	60,0
2008	104	71,3	47,9	47,3	46,1	56,1	125,8	53,9
2009	102,1	70,0	45,8	45,2	44,9	56,3	126,2	55,1

Щодо ефективності сільськогосподарських підприємств, то найкращий рівень рентабельності мають недержавні підприємства, при цьому приватні мають найліпший показник серед них (табл. 3). Незважаючи на ці показники, важко вирішити яка з форм господарювання найкраща для діяльності, тому що процес становлення та перетворення форм господарювання ще триває.

Важливим є використання світового досвіду. У країнах з розвиненою соціально орієнтованою економікою кожен підприємець відшукує свою нішу господарської діяльності, яка б вдало вписувалась у загальний бізнес. В сучасних умовах формування АПК альтернативними сегментами діяльності сільськогосподарських колективних підприємств можуть бути такі, що доповнюють основне виробництво, яке склалося в них раніше. Подібна система організації основного виробництва і допоміжних виробництв, у тому числі через спеціалізацію і кооперування в системі АПК, як колективних, так і фермерських господарств, безумовно, усуває багато суперечностей, що виникають між окремими суб'єктами в аграрному секторі економіки. При цьому ринкова економіка розкриває широкі можливості для розвитку підприємництва. Однак було б неправомірним зводити його до малого та середнього бізнесу. Важливе значення для підприємця мають можливість самостійно вибрати спеціалізацію (з урахуванням умов господарства), визначити перспективу й економічно ефективну структуру посівних площ та виробництва в цілому, включаючи розвиток підсобних підприємств і обслуговуючих цехів, а також право розпоряджатися виготовленим продуктом, свобода вибору партнера, договірних взаємовідносин із суб'єктами ринку, вільний вибір форм організації і оплати праці. Без цього ні приватна, ні колективна власність не зробить селянина повноцінним господарем. Практика розвинутих країн (Японії, США, Франції, Німеччини) свідчить, що

успіх у господарській діяльності забезпечує не форма власності, а підприємець, якого спонукає до якісної праці конкурент.

Таблиця 3

Ефективність сільськогосподарського виробництва за 2010 рік [8, с. 12] (млн. грн.)

	Сільськогосподарські підприємства	У тому числі					
		недержавні	з них				державні
			господарські товариства	приватні	виробничі кооперативи	інші	
Повна собівартість	60382,8	59139,9	41406,5	12817,7	2125,9	2789,8	1242,9
Чистий дохід (виручка) від реалізації	73133,3	71875,7	49693,4	16386,2	2391,0	3405,1	1257,6
Рівень рентабельності (збитковості), %	21,1	21,5	20,0	27,8	12,5	22,1	1,2
Кількість підприємств	9180	8901	4956	3089	551	305	279

Таким чином, створені в Україні форми господарювання відповідають вимогам різного бізнесу – великого, середнього та дрібного.

В процесі реформування були допущені такі прорахунки: зволікання із створенням нових господарських структур, не відповідність індексації грошової оцінки змінам в економіці сільськогосподарських реформувань та орендної плати її науково обгрунтованому розміру, не ефективність та недотримання технологічних умов використання землі, недостатній рівень розвитку процесів інтеграції та кооперації, недостатній рівень розвитку спеціалізації виробництва, недостатньо приділяється уваги розвитку інфраструктури на селі, оплата ж праці в сільському господарстві є нижчою, ніж в інших галузях економіки. Таким чином, залишається багато недоликів, на які треба звернути увагу.

Земля як специфічний засіб виробництва має вартість і є капіталом, який бере участь у виробництві й вимагає відтворення. Першою умовою ринкової економіки як стверджує В.Я. Месель-Веселяк, є участь вартості землі в економічному обороті. Другою – купівля-продаж землі, як основна вимога ринкової економіки. 1 січня 2012 року закінчується дія мораторію на продаж земельних ділянок, то ж постає питання про доцільність продовження його дії чи припиненні. При існуючому диспаратеті цін на промислову продукцію й недостатній ефективності аграрного виробництва, відсутності діючого механізму оцінювання землі та низької правової культури впровадження купівлі-продажу земельних ділянок неминуче набуде спекулятивно-тінювого характеру, що призведе до швидкого обезземелення більшості селян. Поява у селян коштів за продану землю може призвести до інфляції, причому що вони вже не зможуть при зростанні цін знову її викупити. Отже, погоджуємося з Белінською С.М. проте, альтернативою купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва є довгострокова оренда – до 50 років, яка за своєю сутністю для тих, хто хоче чесно працювати на землі, дозволяє у повній мірі реалізувати бажання займатися товарним виробництвом сільськогосподарської продукції [9].

Також потрібно звернути увагу на недосконалість економічного механізму господарювання і в першу чергу на діючі підходи до формування цін на сільського господарську продукцію. Адже за часів переходу від планової економіки до ринкової на відміну від інших галузей економіки у сільському господарстві були запроваджені орієнтовні ціни, які зростали значно нижчими темпами ніж ціни на продукцію, яку використовує аграрний сектор для своїх потреб, що призвело до значного диспаратету цін та збитковості сільського господарства. Помилки криються у небажанні брати до уваги вартість землі та оборотність капіталу. Тому погодимося з розрахунками П.Т. Саблука та В.Я. Месель-Веселяка, які стверджують: «Ціна на продукцію сільського господарства має відшкодовувати затрати на її виробництво і забезпечувати прибуток на весь авансований у виробництво основний капітал, включаючи вартість землі, а також оборотний капітал, за винятком амортизації оборотних фондів та орендної плати, відповідно до норми прибутку з урахуванням терміну його обороту» [2, с. 13–14, 5, с. 12–13].

Крім цих факторів, не менш важливе значення має державна підтримка, яка застосовується в усіх розвинутих країнах світу, що цілком справедливо. Якщо у Європі виробник отримує 50 євро на гектар дотацій, тобто 500 євро при врожайності 50 центнерів, то вітчизняний виробник таких дотацій не має.

Що ж стосується організації виробництва, то потрібно звернути увагу на раціоналізацію розмірів сільськогосподарських підприємств, бо як свідчить вітчизняна та світова практика, підвищення концентрації виробництва до певних розмірів зростає й його ефективність.

Висновки. Підсумовуючи викладений вище матеріал, робимо такі висновки:

1. В Україні склалися три форми власності: спільна, приватно-спільна та приватна.
  2. Трансформаційні процеси земельних відносин супроводжувалися науковим обґрунтуванням та законодавчою підтримкою, результатом яких стало запровадження приватної власності на землю, здобуття права для працюючих у аграрному секторі на вільний вибір сфери своєї діяльності та можливість створити сільськогосподарське підприємство ринкового типу.
  3. З початку реформування аграрного сектору України сформована багатоманітна структура організаційно-правових форм господарювання, до яких входять господарства населення, фермерські господарства, приватні підприємства, господарські товариства, виробничі кооперативи, державні підприємства та підприємства інших форм спільної власності.
  4. Аналіз діяльності існуючих форм господарювання показав, що за часів реформ найефективнішим себе проявив приватний сектор, але для збільшення продуктивності праці необхідно застосовувати сучасні технології та досягнення у оптимізації на основі концентрації та кооперації виробництва.
  5. В процесі реформування були допущені такі прорахунки: зволікання із створенням нових господарських структур, не відповідність індексації грошової оцінки змінам в економіці сільськогосподарських реформувальних та орендної плати її науково обґрунтованому розміру, не ефективність та недотримання технологічних умов використання землі, недостатній рівень розвитку процесів інтеграції та кооперації, недостатній рівень розвитку спеціалізації виробництва, недостатньо приділяється уваги розвитку інфраструктури на селі, оплата ж праці в сільському господарстві є нижчою, ніж в інших галузях економіки.
  6. Для підвищення ефективності виробництва потрібно переглянути механізм господарювання, вчасності змінити діючі підходи щодо формування цін на сільськогосподарську продукцію, крім того заслуговує особливої уваги усебічна підтримка держави, без якої українське сільськогосподарське виробництво ніколи не досягне світових рівнів, де вона всебічно застосовується.
- Незважаючи на поліпшення положення у сільському господарстві, цих змін недостатньо, щоб забезпечити продовольчу безпеку країні та уникнути продовольчої кризи. Потенціал аграрного сектору при наявності хороших земель не використовується в повній мірі. Таким чином, необхідні радикальні перетворення аграрних економічних відносин, щоб вивести аграрний сектор України на світовий рівень конкурентоспроможності.

Література

1. Мочерний С.В. Економічна теорія : [навч. посібн.] / Мочерний С.В. – Вид. 3-є, доп. і перероб. – К. : Видавничий центр "Академія", 2005. – 640 с.
2. Месель-Веселяк В. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 3–18.
3. Саблук П. Земля для фермера / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Сільські вісті. – 1992. – № 8.
4. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2768-14>
5. Саблук П. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3–13.
6. Мельник Л. Аграрне виробництво в аспекті форм власності й господарювання / Л.Л. Мельник // Агросвіт. – 2010. – № 24. – С. 7–11.
7. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2009 рік / Державний комітет статистики України. – К., 2010. – 367 с.
8. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» за 2010 рік. – К., 2011. – 88 с.
9. Белінська С.М., Сучасні проблеми розвитку ринку земель / С.М. Белінська // Наукові праці. Науково-методичний журнал МДГУ ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2007. – Т. 64. – Вип. 51. – С. 142–147.

Надійшла 15.12.2011; рецензент: д. е. н. Тютюнникова С. В.